

10.30497/IFR.2022.241661.1660

20.1001.1.22518290.1400.11.1.2.0

The Components of Familiarity with the Holy Quran Based on the Thematic Analysis of Prayer after Reading the Whole Quran in The Sahifa Sajjadih

Hasan Zarnooshe Farahani*
Alireza Zarnooshe Farahani**

Received: 05/12/2021
Accepted: 25/06/2022

Abstract

According to verses and hadiths, familiarity with the Holy Qur'an lays the foundation for the education of individuals and society based on the teachings of revelation. Achieving this goal requires tools and preconditions, the lack of which can have the opposite effect on humans. Therefore, the Infallibles (AS) have paid attention to this important issue and have made valuable statements in this regard, among which is the prayer of 42 Sahifa Sajjadih entitled the prayer for the end of the Qur'an. In this research, using thematic analysis method and with two quantitative and qualitative approaches in three stages of analyzing, explaining and combining the text, to extract the basic, organizing and comprehensive themes of Imam Sajjad (AS) Quran recitation prayer and the solutions proposed in This prayer should be explained from the perspective of that Imam in order to discover a comprehensive pattern of familiarity with the Holy Quran. The research findings show that from the point of view of Imam Sajjad (AS), familiarity with the Qur'an requires accessories that, if they exist, will bring effects and results both in this world and in the hereafter for human beings. The most important tools of familiarity with the Qur'an are: knowing the attributes of the Qur'an, recognizing the effects of following the Qur'an, knowing the conditions of using the Qur'an, knowing the basics of familiarity with the Qur'an, knowing the true interpreters of the Qur'an, praying for the Holy Prophet (PBUH) and following the Holy Prophet (PBUH). At the end of this article, a comprehensive model of familiarity with the Qur'an from the perspective of Imam Sajjad (AS) is drawn.

Keywords: *Imam Sajjad (AS), Sahifa Sajjadih, Prayer after reading the whole Quran, Familiarity with the Quran, Thematic Analysis Method .*

* Assistant Professor, Department of Theology and Islamic Studies, Shahid Rajaei Teacher Training University, Tehran, Iran. (Corresponding Author). Zarnooshe@sru.ac.ir

** PhD student in Quran and Hadith, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.

alirezazarnooshefarahani@gmail.com

دوفصلنامه علمی «مطالعات قرآن و حدیث»، سال ۱۶، شماره ۱، پیاپی ۳۱
پاییز و زمستان ۱۴۰۱، صص ۳۰۵-۳۲۹

مقاله علمی - پژوهشی

10.30497/IFR.2022.241661.1660

20.1001.1.22518290.1400.11.1.2.0

مؤلفه‌های انس با قرآن کریم بر اساس تحلیل مضمونی دعای ختم قرآن صحیفه‌ی سجادیه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۹/۱۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۶/۱۰
مقاله برای اصلاح به مدت ۱۸ روز نزد نویسندگان بوده است.

حسن زرنوشه فراهانی*

علیرضا زرنوشه فراهانی**

چکیده

مطابق با آیات و روایات، انس با قرآن کریم زمینه‌ساز تربیت افراد و جامعه مبتنی بر آموزه‌های وحیانی است. دستیابی به این هدف، نیازمند لوازم و مقدماتی است که فقدان آن‌ها می‌تواند نتیجه‌ی عکس برای انسان به همراه داشته باشد. لذا معصومان(ع) به این مهم توجه داشته و بیانات ارزشمندی را در این خصوص ایراد فرموده‌اند که از جمله‌ی آن‌ها، دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه با عنوان دعای ختم قرآن است. در این پژوهش تلاش شده با استفاده از روش تحلیل مضمونی و با دو رویکرد کمی و کیفی در سه گام تجزیه، تشریح و ترکیب متن، به استخراج مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر دعای ختم قرآن امام سجاده(ع) پرداخته و راهکارهای مطرح در این دعا به منظور کشف الگوی صحیح انس با قرآن کریم از منظر آن امام تبیین شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که از منظر امام سجاده(ع) انس با قرآن نیازمند لوازمی است که به شرط حصول آن‌ها، آثار و نتایجی را هم در دنیا و هم در آخرت برای انسان به ارمغان می‌آورد. مهم‌ترین لوازم انس با قرآن عبارتند از: شناخت اوصاف قرآن، شناخت آثار تبعیت از قرآن، شناخت شرایط بهره‌مندی از قرآن، شناخت مقدمات انس با قرآن، شناخت مفسران حقیقی قرآن، دعا برای پیامبر اکرم(ص) و پیروی از پیامبر اکرم(ص). در پایان این مقاله نیز الگوی انس با قرآن از منظر امام سجاده(ع) ترسیم شده است.

واژگان کلیدی

امام سجاده(ع)، صحیفه‌ی سجادیه، دعای ختم قرآن، انس با قرآن، روش تحلیل مضمون.

* استادیار گروه الهیات و معارف اسلامی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت دبیر شهید رجایی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول)

zarnooshe@sru.ac.ir

** دانشجوی دکتری علوم قرآن و حدیث، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. alirezazarnooshefarahani@gmail.com

طرح مسئله

یکی از توصیه‌های معصومان(ع)، دعا به هنگام ختم قرآن است که بدین منظور دعاهایی را نیز تعلیم فرموده‌اند (ر.ک: طوسی، ۱۴۱۱، ج ۱، ص ۳۲۳ و ج ۲، ص ۵۱۹-۵۲۳؛ ابن طاووس، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۱۱۱ و ۲۶۷-۲۷۰؛ نوری، ۱۴۰۸، ج ۴، ص ۳۷۸)، که تمام آن‌ها به جز دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه، بسیار کوتاه و مختصر هستند. بنابراین جامع‌ترین دعای ختم قرآن، دعای مأثور از امام سجاد(ع) است. حال پرسش اصلی این پژوهش آن است که مضامین دعای ختم قرآن صحیفه‌ی سجادیه چیست؟ و امام سجاد(ع) به واسطه‌ی این دعا در پی بیان چه نکات و آموزه‌هایی بوده‌اند؟ این مقاله، به منظور دستیابی به پاسخ این سؤال، با استفاده از روش متن محور و میان‌رشته‌ای «تحلیل مضمون»، به شناسایی مضامین اصلی و فرعی موجود در این دعا پرداخته و به این نتیجه رسیده که امام(ع) در قالب این دعا، آدابی را برای انس و ارتباط صحیح با قرآن کریم تعلیم فرموده‌اند که توجه و عمل به آن‌ها موجب بهره‌مندی از آثار انس با قرآن کریم در دنیا و آخرت می‌شود. در انتهای مقاله، مقوله‌های کلی و محورهای مطرح در این دعا جهت دستیابی به الگوی معرفی شده برای انس با قرآن کریم ترسیم شده است.

شایان ذکر است که اگرچه پژوهش‌های متعددی در رابطه با ادعیه‌ی صحیفه‌ی سجادیه انجام شده و از زوایای مختلفی مانند تحلیل‌های زبانشناسی و زیبایی‌شناسی و با روش‌های مختلفی از جمله تحلیل محتوا به این ادعیه توجه شده است، ولیکن در بررسی پیشینه‌ی این تحقیق، هیچ پژوهشی که با تمرکز بر دعای ختم قرآن صحیفه‌ی سجادیه و با استفاده از روشی کیفی «تحلیل مضمون» در پی ارائه‌ی الگویی از این دعا باشد، یافت نگردید.

۱. اعتبارسنجی دعای ختم قرآن صحیفه‌ی سجادیه

بر اساس جستجوهای صورت گرفته، قدیمی‌ترین منبعی که دعای ختم قرآن صحیفه‌ی سجادیه در آن وجود دارد، کتاب‌های مصباح‌المتجهّد و سلاح‌المتعبد از شیخ طوسی (متوفای ۴۶۰ق) (طوسی، ۱۴۱۱، ج ۲، ص ۵۱۹-۵۲۳)، اقبال‌الأعمال از ابن طاووس (متوفای ۶۶۴ق) (ابن طاووس، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۲۶۷-۲۷۰) و المصباح از کفعمی (متوفای ۹۰۵ق) (کفعمی، ۱۴۰۵، ص ۴۶۲) است. از آنجا که، ادعیه‌ی صحیفه‌ی سجادیه دارای سند جداگانه نیستند، بلکه تمام آن‌ها با سلسله سند مذکور در ابتدای کتاب به دست ما رسیده‌اند، بنابراین امکان اعتبارسنجی مستقل این دعا وجود ندارد، و می‌بایست به بررسی اعتبار اصل کتاب صحیفه‌ی سجادیه پرداخت تا هر حکمی که درباره‌ی آن حاصل شود، در حق ادعیه‌ی آن نیز جاری گردد.

تنها شخصی که صحیفه‌ی سجادیه را از زید بن علی (ع) و امام جعفر صادق (ع) روایت کرده، «متوکل بن هارون» است. در طبقه‌ی بعد نیز فقط فرزند او «عمیر بن متوکل» صحیفه را نقل کرده است؛ بنابراین علیرغم فراوانی راویان در طبقات بعدی سند، به دلیل منفرد بودن روایت در دو طبقه‌ی اول، نمی‌توان ادعیه‌ی صحیفه را از نوع خبر متواتر دانست، و باید گفت که ادعیه صحیفه در زمره‌ی اخبار آحاد قرار دارند. برخی رجالیان نیز با توجه به مهمل بودن «متوکل بن هارون» و مجهول بودن «عمیر بن متوکل»، سند صحیفه‌ی سجادیه را دارای ضعف دانسته‌اند، اما باید گفت که قرینه‌های متعددی وجود دارند که می‌توانند این ضعف سندی را جبران نمایند و راه اعتماد به صدور آن از امام معصوم (ع) را هموار سازند. از جمله‌ی این قرینه‌ها: وجود سند‌های متفاوت برای برخی از دعاها در آثار بعدی، وجود روایت‌های پنج‌گانه‌ی صحیفه‌ی سجادیه، شهرت این کتاب و فراوانی اعتماد عالمان به صحیفه است (برای مطالعه بیشتر ر.ک: غلامعلی، ۱۳۹۲، ص ۴۵-۵۳). برخی از علماء نیز فصاحت و بلاغت صحیفه و اشتغال آن بر علوم و معارف الهی را قرینه‌ای بر انتساب آن به امام معصوم (ع) دانسته‌اند. به‌طور مثال وحید بهبانی در بیان مصادیق روایاتی که قوت متن آن بیانگر انتساب به ائمه (ع) است، از صحیفه‌ی سجادیه نام می‌برد (بهبانی، بی‌تا، ص ۶۰). آیت‌الله بروجردی نیز در این باره می‌نویسد:

«ولا یخفی أنَّ کون الصحیفه من الامام (ع) من البدیهیات، و هی زبور آل محمد (ص)، یشهد بذلک اسلوبها و نظمها و مضامینها التی یلوح منها آثار الاعجاز» (بروجردی، ۱۴۱۶، ص ۴۰).

آیت‌الله خمینی (ره) نیز علیرغم اعتقاد به ضعف سند صحیفه که موجب عدم حجیت آن برای استدلال در فقه می‌شود، اما علو مضمون و فصاحت و بلاغت و مقبولیت آن در نزد اصحاب امامیه را موجب وثوق اجمالی کتاب می‌شمارد (خمینی، ۱۴۱۰، ج ۱، ص ۳۲۰). او هم‌چنین در وصیت‌نامه‌ی خود صحیفه‌ی سجادیه را از افتخارات شیعه معرفی می‌کند (خمینی، ۱۳۹۴، ج ۲۱، ص ۱۷۱).

۲. روش تحقیق

کسب نتایج مفید و با معنی در تحقیقات کیفی، مستلزم به‌کارگیری روش‌هایی است که بتواند حجم عظیم داده‌ها را به گونه‌ای نظام‌مند ثبت نموده و به تحلیل دقیق آن‌ها پردازد. از جمله روش‌های تحلیل کیفی که با استفاده از آن می‌توان به فهم عمیق و جامعی از داده‌های مورد بررسی رسید، روش «تحلیل مضمون»^۱ است.

^۱. Thematic Analysis

تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرایندی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006, p.80). به عبارت دیگر تحلیل مضمون راهبردی برای تقلیل و تحلیل داده‌هاست و به وسیله‌ی آن داده‌های کیفی، تقسیم‌بندی، طبقه‌بندی، تلخیص و بازسازی می‌گردند (Given, 2008, p.867). در تحلیل مضمون، پژوهشگر به دنبال یافتن الگوهای تکراری معنادار است که با سنجش فراوانی واژگان حاصل می‌شود. این روش، بر اساس یک رویه مشخص و در سه سطح، مضامین را نظام‌مند می‌کند که عبارتند از:

الف) مضامین پایه شامل کدها و نکات کلیدی موجود در متن،

ب) مضامین سازمان دهنده که از ترکیب و تلخیص مضامین پایه بدست می‌آیند،

ج) مضامین فراگیر که همان مضامین عالی دربرگیرنده اصول حاکم بر متن به‌عنوان یک کل هستند.

با تحلیل مضامین، شبکه‌ای از مضامین ایجاد می‌شود و درنهایت با تحلیل آن‌ها مفاهیم کلیدی استخراج، و مدل تبیین می‌گردد (Attride-Stirling, 2001, p.389).

الگوی نمادین سطوح مضامین در روش تحلیل مضمون بدین شرح است:

نمودار شماره ۱: ساختار یک شبکه مضامین (Attride- Stirling, 2001, p.388).

تحلیل مضمونی یک راهبرد توصیفی است که با جستجوی الگوهای درون یک مجموعه، فرایند تحلیل داده‌های کیفی را برای درک بهتر تسهیل می‌کند. حاصل این تحلیل مضمونی نیز، توصیفی از آن الگوها و طرح محیطی است که بر آن الگوها وحدت می‌بخشد، بدین معنا که چه مضمون کلانی باعث شده این مضامین متعدد در یک متن واحد وجود داشته باشند و این مضامین چه ارتباطی با همدیگر دارند (عابدی جعفری و دیگران، ۱۳۹۰، ص ۱۶۰).

فرایند تحلیل مضمون شامل ۳ مرحله (تجزیه، تشریح و ترکیب) متن است که هرکدام از این مراحل شامل گام‌ها و اقدامات متعدد است که در جدول ذیل بیان شده:

جدول شماره ۱: فرایند گام‌به‌گام روش تحلیل مضمون
(عترت دوست و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۵۹-۱۸۷)

مرحله	گام	اقدام
تجزیه متن	۱- آشنا شدن با متن مورد بررسی	۱-۱- پیاده‌سازی داده‌ها (در صورت لزوم) ۲-۱- مطالعه مجدد داده‌ها ۳-۱- نوشتن ایده‌های اولیه
	۲- ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	۱-۲- پیشنهاد چارچوب کدگذاری ۲-۲- تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر ۳-۲- کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	۳- جستجو و شناسایی مضامین	۱-۳- تطبیق دادن کدها با مضامین بالقوه ۲-۳- استخراج مضامین از بخش‌های کدگذاری شده متن ۳-۳- پالایش و بازبینی مضامین
	۴- ترسیم شبکه مضامین	۱-۴- بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای استخراج شده ۲-۴- مرتب نمودن مضامین ۳-۴- انتخاب مضامین پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر ۴-۴- ترسیم نقشه مضامین

۴-۵-اصلاح و تأیید شبکه(ها)		
۱-۵- تعریف و نام‌گذاری مضامین ۲-۵- توصیف و توضیح شبکه مضامین	۵- تحلیل شبکه مضامین	تشریح متن
۱-۶- تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح مضامین ۲-۶- استخراج نمونه‌های جالب و مورد توجه از داده‌ها ۳-۶- مرتبط نمودن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری ۴-۶- نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها	۶- تدوین گزارش	ترکیب متن

۳. تحلیل مضمون دعای ختم قرآن

۳-۱. مرحله اول: تجزیه متن و استخراج مضامین پایه

به‌منظور اجرای روش تحلیل مضمون، در مرحله‌ی اول لازم است به تجزیه متن پرداخته و جملات با ملاک واحد و مشخصی در جدول مربوطه، تقطیع شوند. این مرحله شامل چهار گام آشنا شدن با متن، ایجاد کدهای اولیه، شناسایی مضامین و ترسیم اولیه‌ی شبکه‌ی مضامین می‌باشد. مطالعه دقیق و مکرر دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه نشان داد که این متن را می‌توان در ۲۷ جمله تقطیع نمود. هرکدام از جملات دعا شامل چندین مضمون پایه و مهم بوده‌اند که در نتیجه مطالعه متن با رویکرد تحلیلی، تعداد ۱۳۴ مضمون پایه به دست آمد.

لازم به ذکر است که شناخت مضمون، از مهم‌ترین مراحل تحلیل مضمون بوده، زیرا مراحل بعدی بر پایه‌ی آن انجام می‌شود و جهت‌گیری‌ها و سؤالات تحقیق، ارزش‌ها و تجربه‌ی پژوهشگر پیرامون مسئله‌ی پژوهش، در نحوه‌ی شناخت مضامین، تأثیر می‌گذارد. همچنین باید توجه داشت که انتخاب مضمون، لزوماً تابع معیارهای کمی نیست؛ بلکه به این مطلب بستگی دارد که چقدر به نکته‌ی مهمی درباره‌ی سؤالات تحقیق می‌پردازد. در واقع مقدار داده‌های مورد نیاز جهت پاسخ به مسئله‌ی پژوهش با توجه به ماهیت کیفی روش تحلیل مضمون ثابت و مشخص نیست. برای درک بهتر چگونگی استخراج مضامین از دعای ختم قرآن در صحیفه‌ی سجادیه بخشی از جدول تحلیل به‌عنوان نمونه درج می‌شود.

کدگذاری	مضامین پایه	متن دعا	ردیف
Q1	تأکید بر فضیلت ختم قرآن کریم	<p>اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَعَنْتَنِي عَلَى خْتَمِ كِتَابِكَ الَّذِي أَنْزَلْتَهُ نُورًا، وَ جَعَلْتَهُ مُهَيِّمًا عَلَى كُلِّ كِتَابٍ أَنْزَلْتَهُ، وَ فَضَّلْتَهُ عَلَى كُلِّ حَدِيثٍ قَصَصْتَهُ، وَ فُرْقَانًا فَرَّقْتَ بِهِ بَيْنَ حَلَالِكَ وَ حَرَامِكَ، وَ فُرْأْنَا أَعْرَبْتَ بِهِ عَنْ شَرَائِعِ أَحْكَامِكَ وَ كِتَابًا فَصَّلْتَهُ لِعِبَادِكَ تَفْصِيلًا، وَ وَحِيًّا أَنْزَلْتَهُ عَلَى نَبِيِّكَ مُحَمَّدٍ (صَلَوَاتُكَ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) تَنْزِيلًا</p>	1
Q2	قرآن کریم، نور است		
Q3	قرآن کریم، تکمیل کننده دیگر کتب آسمانی است		
Q4	قرآن کریم، برترین کتب آسمانی است		
Q5	قرآن کریم، تعیین کننده حلال از حرام است		
Q6	قرآن کریم، تبیین کننده احکام الهی است		
Q7	قرآن کریم، کتابی برای استفاده انسان‌ها است		
Q8	قرآن کریم، وحی الهی بر پیامبر اکرم (ص) است		
Q9	تبعیت از قرآن کریم موجب هدایت است	<p>وَ جَعَلْتَهُ نُورًا نَهْتَدِي مِنْ ظُلْمِ الضَّلَالَةِ وَ الْجَهَالَةِ بِاتِّبَاعِهِ،</p>	2
Q10	سکوت، شرط بهره‌مندی از قرآن کریم	<p>وَ شِفَاءً لِمَنْ أَنْصَتَ بِفَهْمِ التَّصَدِيقِ إِلَى اسْتِمَاعِهِ</p>	3
Q11	تصدیق، شرط بهره‌مندی از قرآن کریم		
Q12	قرآن کریم، میزان عدالت است	<p>وَ مِيزَانَ قِسْطٍ لَا يَجِيفُ عَنِ الْحَقِّ لِسَانُهُ، وَ نُورَ هُدًى لَا يَطْفَأُ عَنِ الشَّاهِدِينَ بُرْهَانُهُ، وَ عَلَمَ نَجَاةٍ لَا يَضِلُّ مَنْ أَمَّ قَصْدَ سُنَّتِهِ، وَ لَا تَنَالُ أَيْدِي الْهَلَكَاتِ مَنْ تَعَلَّقَ بِعُرْوَةِ عِصْمَتِهِ.</p>	4
Q13	قرآن کریم از مسیر حق منحرف نمی‌شود		
Q14	قرآن کریم، نور هدایت است		
Q15	برهان قاطع قرآن کریم هیچگاه خاموش نمی‌شود		
Q16	قرآن کریم، پرچم نجات است		
Q17	قرآن کریم هیچگاه پیروان خود را گمراه نمی‌کند		
Q18	قرآن کریم هیچگاه پیروان خود را هلاک نمی‌کند		

جدول شماره ۲: نمونه تحلیل مضمون دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه

۲-۳. مرحله دوم؛ تشریح متن و شناسایی مضامین سازمان دهنده

در مرحله دوم تحقیق لازم است به تشریح متن و شناسایی مضامین سازمان دهنده پرداخت. اما پیش از شروع این مرحله، ابتدا لازم است «پایایی»^۱ و «روایی»^۲ تحقیق اثبات و تأیید شود. بدین منظور دو اقدام ضروری می‌بایست انجام شود که عبارتند از: الف) تأیید پایایی تحقیق توسط شخص محقق، ب) تأیید روایی تحقیق توسط متخصصان دیگر.

بنابراین پیش از شروع مرحله دوم، ابتدا محقق تلاش نمود تا در یک فاصله زمانی متأخر، مجدداً کل متن دعا را تحلیل و کدگذاری نموده و نتایج دو جدول را با همدیگر مقایسه نماید. همپوشانی نسبتاً بالای نتایج کدگذاری، نشان دهنده «پایایی» تحقیق صورت گرفته است. در اقدام دوم نیز از دو نفر همکار متخصص در حوزه روش تحلیل مضمون و آشنا به نصوص دینی خواسته شد تا متن مذکور را تحلیل نمایند. همپوشانی بالای نتایج این بخش نیز مسئله «روایی» تحقیق را تأیید و اثبات می‌نماید.

پس از تأیید پایایی و روایی نتایج اولیه تحقیق، در مرحله دوم از فرایند اجرای روش تحلیل مضمون، به تشریح متن و شناسایی مضامین سازمان دهنده پرداخته می‌شود. دسته‌بندی‌های مشخص و منطقی صورت گرفته از مضامین پایه، نشان می‌دهد که مجموعه این مضامین در قالب ۹ مضمون سازمان دهنده قابل تقسیم و تفکیک هستند. این مضامین سازمان دهنده، محور اصلی مضامین پایه بوده که جدول عناوین آنها همراه با سنجش میزان فراوانی هر کدام در ذیل درج شده است:

ردیف	مضمون سازمان دهنده	فراوانی
۱	کارکردهای دنیوی قرآن کریم	۳۱
۲	شناخت مفسران حقیقی قرآن	۲۱
۳	کارکردهای اخروی قرآن کریم	۲۱
۴	مقدمات انس با قرآن کریم	۱۹
۵	دعا برای پیامبر اکرم (ص)	۱۶
۶	اوصاف قرآن کریم	۱۵

1. Validity

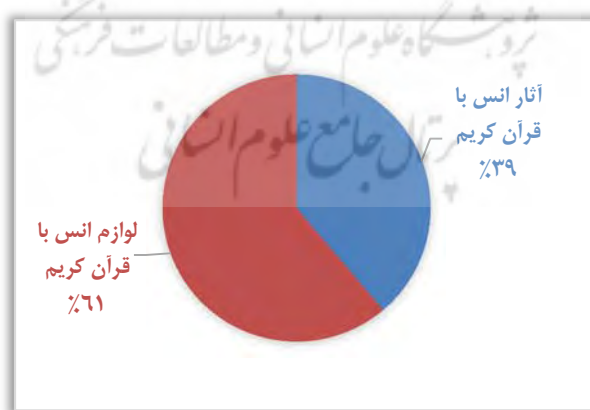
2. Reliability

۶	لزوم پیروی از پیامبر اکرم(ص)	۷
۳	آثار تبعیت از قرآن کریم	۸
۲	شرایط بهره‌مندی از قرآن کریم	۹

جدول شماره ۳: مضامین سازمان دهنده دعای ۴۲ صحیفه سجادیه

۳-۳. مرحله سوم؛ ترکیب متن و تحلیل مضامین فراگیر

مرحله سوم از فرایند اجرای روش تحلیل مضمون، ترکیب متن به واسطه طبقه‌بندی مضامین سازمان دهنده و دستیابی به مقوله‌هایی است که از آنها با عنوان مضامین فراگیر یاد می‌شود. بررسی‌های دقیق مؤلفان مقاله و تلاش برای طبقه‌بندی دقیق مضامین سازمان دهنده دعای ۴۲ صحیفه سجادیه نشان داد که این مضامین را در نهایت می‌توان ذیل ۲ مضمون فراگیر با عنوان «لوازم انس با قرآن» و «آثار انس با قرآن» طبقه‌بندی نمود که در نمودار ذیل سنجش فراوانی آنها به صورت درصدی نشان داده شده است. نمودار ذیل نشان می‌دهد که ۶۱٪ از متن دعای امام سجاده(ع) در رابطه با لوازم و مقدمات ضروری و بایسته برای انس با قرآن کریم بوده و آن امام همام تلاش داشته‌اند تا ابتدا به صورت تفصیلی لوازم و شرایط لازم برای انس با قرآن کریم را به مخاطبان خود آموزش دهند. در ادامه نیز آن حضرت به منظور تشویق و دعوت مخاطبان خود برای رعایت لوازم گفته‌شده و تحصیل آنها در شرایط مختلف، به تبیین آثار و کارکردهای دنیوی و اخروی انس با قرآن کریم پرداخته و ۳۹٪ از متن دعای خود را به این موضوع اختصاص داده‌اند.

نمودار شماره ۲: سنجش فراوانی مضامین فراگیر دعای ۴۲ صحیفه سجادیه

همین بخش از نتایج اولیه تحقیق و سنجش فراوانی مضامین نشان می‌دهد که دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه، یک دعای کاملاً نظام‌مند و منطقی بوده و امام سجاد(ع) تلاش داشته‌اند تا به واسطه این دعا، مفاهیم و آموزه‌های مختلفی را به مخاطبان خود تعلیم دهند. بر این اساس، مطالعه دقیق جزئیات دعای مذکور و استخراج الگوی حاکم بر متن، ضرورت دوچندان پیدا می‌کند که در ادامه به منظور تحلیل کیفی یافته‌های تحقیق و ارائه الگوی مطرح شده در دعای امام سجاد(ع) برای انس با قرآن کریم، به شرح و تبیین این دو مضمون فراگیر پرداخته می‌شود و در نهایت الگوی ارائه شده در متن، به صورت نمودار درختی ترسیم می‌گردد.

۴. یافته‌های تحقیق و الگوی انس با قرآن

۴-۱. لوازم انس با قرآن کریم

همان‌گونه که اشاره شد، پس از تقطیع متن دعای ۴۲ و استخراج ۱۳۴ مضمون پایه و دسته‌بندی آنها در ۹ مضمون سازمان دهنده، مجموع این مضامین در ذیل ۲ مضمون فراگیر طبقه‌بندی شدند. اولین مضمون فراگیر، «لوازم انس با قرآن کریم» است که ذیل آن ۷ مضمون سازمان دهنده قرار می‌گیرد. این مضامین نشان دهنده آن هستند که به منظور مطالعه و تدبر در قرآن کریم و برقراری یک رابطه خوب با این کتاب آسمانی، لازم است این موارد مورد توجه قرار گیرند که به ترتیب سنجش فراوانی که بیانگر اولویت و اهمیت آنهاست، عبارتند از:

۴-۱-۱. شناخت اوصاف قرآن کریم

شناخت اوصاف هر موصوفی، در کیفیت روبه‌رو شدن انسان با آن تأثیرگذار است. قرآن کریم نیز از این قاعده مستثنا نیست و چگونگی برخورد انسان با قرآن را شناخت او از اوصاف این کتاب آسمانی تعیین می‌کند. یکی از راه‌های شناخت ویژگی‌های قرآن، توجه و تأمل در روایات موجود مرتبط با نام‌ها، اوصاف و ویژگی‌های این کتاب از ائمه (ع) است که دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه با عنوان دعای ختم قرآن، یکی از آنهاست. در این دعا، امام سجاد(ع) ویژگی‌های گوناگونی را برای قرآن بیان کرده است که عبارتند از:

- «لزوم یاری گرفتن از خدا برای ختم قرآن»: بر اساس کلام امام سجاد(ع)، ختم قرآن به مدد و توفیق الهی نیازمند است و این می‌تواند به عنوان یک شاخصه برای قرآن تلقی شود.
- «کتاب خدا»: وصف دیگر قرآن در این دعا، «کتاب خدا» بودن است. این عبارت در برخی آیات قرآن نیز تصریح شده مانند: (بقره، ۱۰۱) و (فاطر، ۲۹). این وصف، غالباً به صورت

اضافه به لفظ جلاله‌ی «الله» مانند «کتاب الله»^۱ و یا ضمیرهایی که به خدا برمی‌گردد مانند عبارت «کتابک» در همین دعا «اللَّهُمَّ إِنَّكَ أَعْتَنِي عَلَىٰ خْتِمِ كِتَابِكَ...» و یا تعبیر دیگری که از جانب خدا بودن این کتاب را می‌رسانند (ر.ک: هود، ۱، الانعام، ۹۲ و ۱۵۵، البقره، ۸۹) می‌آید.

- «نور هدایت بودن»: نزول قرآن به مثابه یک نور «... الَّذِي أَنْزَلْتَهُ نُورًا» و هدایت کننده بودن نور قرآن «وَجَعَلْتَهُ نُورًا نَهْتَدِي» اوصاف دیگر قرآن در این دعای شریف است. می‌بایست توجه داشت که نورانی بودن قرآن می‌تواند دو معنا داشته باشد: الف) معارف آن روشن و مصون از ابهام است. ب) جوامع بشری را از هرگونه تاریکی اعتقادی و اخلاقی می‌رهاند و به صراط مستقیم می‌رساند. در واقع قرآن چون از مبدأ نور نازل شده، هم در ذات خود روشن است و هم روشن‌گر دیگر اشیاست (جوادی آملی، ۱۳۹۷، ص ۳۵۶ و ۳۵۷). اطلاق صفت نور به قرآن، در قرآن کریم و در روایات دیگر موجود از ائمه (ع) نیز به چشم می‌خورد. در قرآن کریم، نور نازل شده بر پیامبر (الاعراف، ۱۵۷)، نور مبین (النساء، ۱۷۴)، نور نازل شده (التغابن، ۸) و در روایات ائمه (ع) نور (هلالی، ۱۴۰۵، ج ۲، ص ۷۷۱)، نور مبین (حسن بن علی، ۱۴۰۹، ص ۴۴۹)، نور من الظلمة (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۵)، نور شب مُظلم (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۲۱۶)، نور خانه (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۱۰) و مصابیح نور (حلوانی، ۱۴۰۸، ص ۷۳).

- «مهیمن بودن»: ویژگی دیگر قرآن در دعای امام سجاد (ع)، مهیمن است که در لغت به معنای نگه دارنده (ازهری، ۱۴۲۱ق، ۶: ۱۷۶) مراقب و حافظ (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۷، ص ۱۶۶) و متولی و سرپرست (ابن درید، ۱۹۸۸، ج ۳، ص ۱۲۷۲) است. این ویژگی، در قرآن نیز بیان شده است: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ...» (المائدة، ۴۸). برخی مفسران، مهیمن بودن قرآن بر کتاب‌های نازل شده پیشین را به معنای کامل کننده و متمم بودن بیان کرده‌اند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۵، ص ۳۴۹). برخی دیگر نیز به دو معنا دانسته‌اند: یکی این که حافظ آن‌ها است و وجود آن‌ها را تثبیت و تصدیق می‌کند و دیگری آن که مراقب و مسلط بر آن‌هاست و آنچه از اغلاط و تحریف و نسیان بر آن‌ها راه یافته بیان می‌دارد (قرشی، ۱۳۷۱، ج ۷، ص ۱۶۶ و ۱۶۷).

- «برترین کتاب آسمانی»: فضیلت و برتری قرآن بر کتاب‌های آسمانی گذشته ویژگی دیگر قرآن در این دعا است. علاوه بر برخی آیات قرآن مانند آیه «اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ...» (الزمر،

^۱ از جمله در حدیث ثقلین: «إني تارك فيكم الثقلين كتاب الله و عترتي» (هلالی، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۱۷) و در نهج البلاغه: «کتاب الله بین أظهرکم ناطق لا یعی لسانه» (شریف الرضی، ۱۴۱۴، ص ۱۹۱) و «کتاب الله تبصرون به و تنطقون به» (همان، ص ۱۹۲).

۲۳) و برخی روایات که این مضمون را تأیید می‌کنند، مطالعه قرآن و کتاب‌های آسمانی دیگر و مقایسه آن‌ها با یکدیگر ترقی محتوای قرآن نسبت به دیگر کتب را نشان می‌دهد، از جمله این که قرآن از نسبت‌های زشت به انبیاء پاک است و نیز محتوای آن موجز است. در این رابطه از پیامبر اکرم (ص) نقل شده که فرمودند: «قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَضْلُ الْقُرْآنِ عَلَى سَائِرِ الْكَلَامِ كَفَضْلِ اللَّهِ عَلَى خَلْقِهِ» (شعیری، بی‌تا، ص ۴۰). همچنین در خطبه‌ای دیگر از ایشان آمده است که: «حَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ (ص) فَقَالَ بَعْدَ أَنْ حَمَدَ اللَّهَ وَ أَثْنَى عَلَيْهِ: «أُيِّهَا النَّاسُ إِنَّ أصدقَ الْحَدِيثِ كِتَابَ اللَّهِ ... وَ أَحْسَنَ الْقِصَصِ هَذَا الْقُرْآنُ...» (قمی، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۲۹۰ و ۲۹۱).

- «فرقان حلال از حرام»: قرآن، جدا کننده‌ی حلال و حرام و مشخص کننده‌ی حد و مرز میان آن‌هاست. فرقان، به معنی فرق گذارنده بین حق و باطل، ایمان و کفر، توحید و شرک، هدایت و ضلالت، اطاعت و معصیت، و غیر این‌ها از جمله بین حلال و حرام است. حلال اقسامی دارد: واجب و مستحب و مباح و مکروه، حرام نیز مراتبی دارد: درجه‌ی اعلائی آن کفر و شرک و ضلالت و آنچه موجب قساوت قلب و سیاهی آن و خلود در عذاب می‌شود، پس از آن معاصی کبار که موجب استحقاق عذاب می‌شود و پس از آن صغار معاصی که وعده عفو داده شده است (طیب، ۱۳۶۹، ج ۱۴، ص ۲۹۶).

- «تعیین کننده‌ی احکام الهی»: قرآن علاوه بر حلال و حرام، احکام دیگر الهی از اخلاق و باورها را نیز بیان می‌کند. به بیان دیگر محتوای قرآن به بیان حلال و حرام منحصر نیست و این ویژگی دیگر قرآن است که در این دعا بیان شده است.

- «کتابی برای استفاده‌ی انسان‌ها»: امکان استفاده‌ی عموم مردم از قرآن، ویژگی دیگر قرآن در این دعا است. بر اساس آیه‌ی «تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْقُرْآنَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا» (الفرقان، ۱)، قرآن برای استفاده‌ی جهانیان است و همه می‌توانند از معارف آن استفاده کنند. برای فهم آن، نه فرهنگ خاصی معتبر و نه تمدن مخصوصی مانع است.

- «وحی الهی بر پیامبر اکرم (ص)»: آنچه از ظواهر قرآن به دست آمده و نیز تفاهم عرفی بین مسلمانان است، این است که قرآن حاصل وحی به پیامبر است و عنوان قرآن، به یک رشته از معانی فارغ از الفاظ و عبارت‌های خاص اطلاق نمی‌گردد (معارف، ۱۳۹۶ ش، ۴۹). قدر مشترک دیدگاه‌های دانشوران مسلمان آن است که قرآن وحی بر پیامبر و از جانب خداست.

- «میزان عدالت و عدم انحراف از حق»: میزان وسیله‌ی سنجش و ارزیابی است که سبکی و سنگینی موزون با آن شناخته می‌شود. قرآن خود را میزان حق و قسط معرفی می‌کند: «اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَ الْمِيزَانَ» (الشوری، ۱۷). بر اساس این آیه، قرآن، معیار تشخیص درستی و

نادرستی عقاید، اخلاق و اعمال است و چون از جانب خداست - بر خلاف میزان‌های مادی - مطابق عدالت و حق است.

- «برهان قاطع خداوند»: قرآن خود را نسبت به همه‌ی عقاید و اخلاق و احکام فقهی، قول فصل و قاطع می‌نامد: «إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ* وَ مَا هُوَ بِالْمُزَلِّ» (الطارق، ۱۳ و ۱۴) قرآن فصل الخطاب، حق و جد محض است و شوخی در آن راه ندارد، اما کلام افراد عادی بشر این‌طور نیست، زیرا علاوه بر آن که جهل آنان با علم آمیخته است، خواهش‌های مذموم نفسانی در آن‌ها موجود بوده و نیز گاهی انسان با آن که حق را فهمیده و شهوت نفسانی نیز ندارد، اما ناخواسته و از روی سهو خطا می‌کند. پس هیچ‌گاه سخن بشر بر خلاف قرآن، قاطع و بدون اشکال نیست.

- «عدم گمراه کردن و هلاک کردن پیروان خود»: برخی تبعیت شونده‌گان پیروان خود را گمراه کرده و موجب هلاکت آن‌ها می‌شوند. اما قرآن برای پیرو خود سودمند بوده، او را هدایت کرده و روش زندگانی خوبی را برایش به ارمغان می‌آورد. چنان‌چه گذشت، اوصاف معرف قرآن در این دعا همگی حسن‌اند و شناخت آن‌ها منتج به حسن مواجهه و انس با قرآن کریم می‌شود.

۴-۱-۲. شناخت آثار تبعیت از قرآن کریم

شناخت آثار پیروی از هر فرمانده‌ای، کیفیت مواجهه با آن صاحب فرمان را رقم می‌زند. برای مثال شناخت آثار پیروی از یک فرمانده نظامی و یا یک پزشک، عاملی تأثیرگذار در چگونگی رفتار سرباز با فرمان فرمانده و بیمار با نسخه پزشک است. شناخت آثار پیروی از قرآن به مثابه‌ی یک فرمانده نیز می‌تواند در کیفیت مواجهه و انس با قرآن تأثیرگذار باشد. آثار تبعیت از قرآن توسط امام سجاد(ع) که داناترین مردم نسبت به قرآن است، در این دعا بیان شده است. در ذیل این آثار تبیین می‌شوند.

- «شفاء»: از آثار تبعیت از قرآن در این دعای شریف، شفاء است که در آیات قرآن کریم نیز بر آن تاکید شده است: «وَ نُزِّلَ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَ لَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا» (الإسراء، ۸۲)؛ «يَأْيُهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (یونس، ۵۷). شفاء به معنای رهایی از درد و مرض است و خدا قرآن را شفائی برای زوال بیماری‌های قلبی مانند: جهل، شک، شرک، نفاق و باورهای گزاف فاسد قرار داده است (مدنی شیرازی، ۱۴۰۹، ج ۵، ص ۴۱۳). هر کس به آیات قرآن عمل کند، شفاء و رحمت خدا بر او نازل می‌شود. در روایتی، امام باقر(ع) خوانندگان قرآن را به سه دسته تقسیم کرده‌اند: «قُرَّاءُ الْقُرْآنِ ثَلَاثَةٌ، رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَأَخَذَهُ بِضَاعَةٌ وَ اسْتَدَّرَ بِهِ الْمُلُوكَ وَ اسْتَطَالَ بِهِ عَلَى النَّاسِ، وَ رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ

فَحْفِظْ حُرُوفَهُ وَ صَبِّحْ حُدُودَهُ وَ أَقَامَهُ إِقَامَةَ الْفِدْحِ فَلَا كَثْرَ اللَّهُ هَوْلًا مِنْ حَمَلَةِ الْقُرْآنِ، وَ رَجُلٌ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَوَضَعَ دَوَاءَ الْقُرْآنِ عَلَى دَاوِ قَلْبِهِ فَأَسْهَرَ بِهِ لَيْلَهُ وَ أَطْمَأ بِهِ نَهَارَهُ وَ قَامَ بِهِ فِي مَسَاجِدِهِ وَ تَجَافَى بِهِ عَن فِرَاشِهِ فَبَأُولَئِكَ يَدْفَعُ اللَّهُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْبَلَاءَ وَ بَأُولَئِكَ يُدْبِلُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ مِنَ الْأَعْدَاءِ وَ بَأُولَئِكَ يُنَزِّلُ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ الْعَيْثَ مِنَ السَّمَاءِ فَوَ اللَّهُ هَوْلًا فِي قِرَاءِ الْقُرْآنِ أَعَزُّ مِنَ الْكِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۲۷). بر طبق این روایت، دو دسته‌ی اول که قرآن را ابزاری برای رسیدن به اهداف مادی قرار داده‌اند و به قرآن عمل نمی‌کنند بی‌بهره از شفای قرآن‌اند، و فقط دسته‌ی سوم یعنی عاملان به قرآن، از شفای قرآن بهره‌مند می‌شوند و دیگران بهره‌ای از آن نخواهند داشت.

- «هدایت»: هدایت اثر دیگر پیروی از قرآن است که در این دعا به آن اشاره شده است. انعکاس تصویر هدایت‌گر بودن قرآن در برخی از آیات قرآن - که از معروف‌ترین آن‌ها آیه‌ی «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّذِي هِيَ أَقْوَمُ» (الإسراء، ۹) است - نیز نمایان است. ولی در این‌که هدایت قرآن برای چه کسانی است، در قرآن بیانات گوناگونی وجود دارد. در برخی آیات، قرآن هدایت‌گر همه‌ی مردم شمرده شده است. مانند: «شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ...» (البقره، ۱۸۵)؛ در آیات دیگری، قرآن کتاب هدایت مردم با تقوا و با ایمان دانسته شده است. مانند این آیات: «ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ» (البقره، ۲)؛ «هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَ هُدًى وَ مَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ» (آل عمران، ۱۳۸)؛ «يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَ شِفَاءٌ لِّمَا فِي الصُّدُورِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (یونس، ۵۷)؛ «وَ إِنَّهُ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (النمل، ۷۷) و... . راز تفاوت این آیات، به یکی از ویژگی‌های مترقی قرآن باز می‌گردد. یکی از خصوصیات قرآن که می‌تواند در نوع خود در مقایسه با کتاب‌های دیگر منحصر به فرد باشد، این است که قرآن دارای لایه‌ها و سطوح مختلفی است که هر کس به اقتضای شرایط خودش می‌تواند از درجات گوناگون هدایت آن بهره‌مند شود. برای همین قرآن در آن واحد هم می‌تواند ضمن آن‌که هدایت‌گر مومنان با تقواست، سبب هدایت تمام مردم نیز باشد. در برخی اخبار موجود از ائمه (ع) نیز قرآن هدایت‌کننده معرفی شده است. مانند «الْقُرْآنُ هُدًى مِنَ الضَّلَالِ وَ تَبْيَانٌ مِنَ الْعَمَى وَ اسْتِثْقَالَةٌ مِنَ الْعَثْرَةِ...» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۶۰۰)؛ «مَا جَالَسَ هَذَا الْقُرْآنَ أَحَدًا إِلَّا قَامَ عَنْهُ بِزِيَادَةٍ أَوْ نُقْصَانٍ، زِيَادَةٌ فِي هُدًى أَوْ نُقْصَانٍ مِنَ عَمَى» (شریف‌الرضی، ۱۴۱۴، ص ۲۵۲) و ... .

- «آگاهی»: از پیشرفته‌ترین ویژگی‌های سودمند قرآن آگاهی بخشی و مقابله با جهل و گمراهی و تاریکی‌های ناشی از آن‌ها است که در صورت تبعیت از قرآن برای انسان حاصل می‌شود. از نمونه‌های جهل ستیزی قرآن می‌توان به تأکید چندین‌باره‌ی قرآن بر لزوم پیروی نکردن از باورهای عرفی بدون استفاده از منطق و عقل اشاره کرد. قرآن در چندین موضع از جمله موارد زیر این مورد یعنی عدم پیروی بی‌قید و شرط از عرف را یادآور می‌شود، از جمله: «وَ إِنْ

تُطْعَ أَكْثَرُ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضْلُوكَ عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ» (الانعام، ۱۱۶)؛ «بَلْ قَالُوا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ، وَ كَذَلِكَ مَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَارِهِم مُّقْتَدُونَ، قَالَ أَوَلَوْ جِئْتَكُمْ بِأَهْدَىٰ مِمَّا وَجَدْتُمْ عَلَيْهِ آبَاءَكُمْ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ» (الزخرف، ۲۲-۲۴) و ...

۴-۱-۳. شناخت شرایط بهره‌مندی از قرآن کریم

شناخت شرایط بهره‌مندی از هر بهره‌رسانی، در ارتباط و تعامل مناسب با آن اثرگذار است. برای بهره‌گیری از آثار پیروی از قرآن نظیر شفا بخشی و هدایت کنندگی، ایجاد و احراز شرایطی مساعد ضرورت دارد که توسط امام سجاده(ع) در این دعا بیان شده است.

- «سکوت»: اولین شرط بیان شده برای بهره‌مندی از قرآن سکوت است. قرآن نیز شرط بهره‌مندی از رحمت الهی هنگام خوانده شدن قرآن را استماع و انصات بیان کرده است: «وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (الاعراف، ۲۰۴). علامه طباطبایی انصات را به معنای سکوت همراه با گوش فرا دادن دانسته است (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۸، ص ۳۸۲).

- «تصدیق»: دومین شرط، گوش فرا دادن با انگیزه‌ی فهم تصدیق - یعنی فهمی آمیخته با فروتنی در برابر حق و پذیرش و ایمان به قرآن - است. تأیید، تحسین، تکریم و تعظیم همراه با ایمان و باور ژرف به حقانیت قرآن همه از معانی دیگر تصدیق قرآن به‌عنوان یکی از شروط بهره‌مندی از آن هستند.

۴-۱-۴. شناخت مقدمات انس با قرآن کریم

شناخت مقدمات و گام‌های اولیه در مواجهه و ارتباط با هر پدیده‌ای، در کیفیت ارتباط با آن تأثیرگذار است. از منظر امام سجاده(ع) برای انس با قرآن کریم باید توجه داشت که قرآن کریم، کتابی از جانب خداوند است و لذا برای انس با آن نیز باید ابتدا از او طلب توفیق کرد. امام سجاده(ع) در مواضع مختلفی از دعا، مطالب ذیل را در تعامل با قرآن کریم از خداوند متعال طلب کرده‌اند: طلب یاری برای تلاوت قرآن، طلب فصاحت و بلاغت برای تلاوت قرآن، طلب رعایت حق قرآن، طلب قرب الهی به‌واسطه اعتقاد به آیات محکم، طلب قرب الهی به‌واسطه ایمان به آیات متشابه، طلب قرب الهی به‌واسطه بینات روشن قرآن، طلب درک قلبی معارف قرآن، طلب درک شرافت و فضیلت قرآن، طلب درود بر پیامبر اکرم(ص)، طلب درود بر اهل‌بیت(ع)، طلب قرار گرفتن در زمره‌ی معترفان به وحیانی بودن قرآن، طلب قرار گرفتن در زمره‌ی مؤمنان به متشابهات قرآن، طلب درود بر پیامبر اکرم(ص) و اهل‌بیت(ع)، طلب قرار گرفتن در زمره‌ی

متمسکان به قرآن، طلب پناه بردن از متشابهات به محکّمات قرآن، طلب سکونت و آرامش در سایه‌ی قرآن، طلب هدایت یافتن به واسطه‌ی نور قرآن، طلب نورانیت از نور قرآن، و طلب نجستن هدایت در غیر قرآن.

۴-۱-۵. شناخت مفسران حقیقی قرآن کریم

از لوازم دیگر انس با قرآن در این دعا، شناخت مفسران حقیقی آن است. خود قرآن، پیامبر اکرم (ص) را مبین قرآن معرفی می‌کند. از آیاتی که شأن تبیینی پیامبر اکرم (ص) را درباره‌ی آیات قرآن بیان می‌دارد، آیه‌ی: «وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ» (النحل، ۴۴) است. ایشان نیز امامان (ع) را همتای قرآن خوانده است که در این باره ادله‌ی فراوانی از جمله حدیث مشهور ثقلین (قمی، ۱۴۰۴، ص ۴۴۷؛ صفار، ۱۴۰۴، ج ۱، ص ۴۱۳)، که بر لزوم پیوند ناگسستنی قرآن و عترت دلالت می‌کند وجود دارد. بنابراین هیچ کس در فهم قرآن داناتر از پیامبر اکرم (ص) و ائمه (ع) نمی‌تواند باشد و فهم آنان از قرآن بدون خطاست. البته که این مطلب دلالتی بر انحصار حق تفسیر قرآن برای ائمه (ع) - چنانچه برخی اخباریان با استناد به حدیث «إِنَّمَا يَعْرِفُ الْقُرْآنَ مَنْ حُوطِبَ بِهِ» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۸، ص ۳۱۲) به آن قائل شده‌اند - ندارد و بیان امام (ع) در این حدیث مبنی بر حق انحصاری فهم قرآن برای اهل خطاب را می‌توان ناظر به بیان تأویلی دانست (راجانی، ۱۳۹۷، ص ۳۳۹-۳۶۵)، چنانچه صاحب تفسیر تسنیم نیز می‌نویسد:

«رسیدن به همه‌ی معارف قرآن، تنها میسر انسان کامل است و بهره‌برداری مردم از همه‌ی احکام و معارف آن به تبیین رسول اکرم (ص) و نیز اهل بیت (ع) که جانشینان رسول گرامی اسلام‌اند، نیازمند است. اهل بیت (ع) معارف الهی را از مخزن بی‌کران قرآن و باطن عمیق آن استنباط کرده، برای دیگران بیان می‌کنند» (جوادی آملی، ۱۳۹۵، ص ۲۴۹).

به‌طور کلی شاید بتوان گفت پیامبر اکرم (ص) و ائمه‌ی طاهری (ع) از چند جهت در تفسیر قرآن و بیان معارف آن، نقش اساسی دارند: ۱. تبیین معارف و معانی بطنی قرآن و نیز تأویل قرآن که به‌طور کامل فقط در اختیار ایشان است. ۲. بیان جزئیات و توضیح مطالب کلی قرآن مانند نماز. ۳. ذکر شأن نزول آیات. ۴. شیوه‌ی درست فهم قرآن مانند ارجاع آیات متشابه به آیات محکم و تفسیر قرآن به قرآن (نجار زادگان، ۱۳۹۱، ص ۱۴۸).

بر این مبنا امام سجاد (ع) در این دعا گزاره‌هایی را پیرامون شناخت مفسران حقیقی قرآن که از لوازم انس با قرآن است، بیان فرموده‌اند که در ذیل به آن‌ها اشاره می‌شود: قرآن کریم وحی الهی بر پیامبر (ص) است که بر او نازل شده است و علم عجائب قرآن نیز به پیامبر (ص) الهام

شده است؛ ائمه (ع) میراث‌داران علم تفسیر قرآن پیامبرند و همین علم حقیقی تفسیر قرآن، سبب برتری ائمه (ع) بر دیگر مدعیان تفسیر قرآن است؛ در واقع پیامبر (ص) اقرار کننده‌ی آیات قرآن، و اهل بیت (ع) حاملان علوم قرآن‌اند. پیامبر اکرم (ص)، راهنمای مردم به سمت خداوند و اهل بیت (ع)، راه‌های کسب خشنودی خداوند هستند؛ به همین سبب درود شایسته‌ی ایشان است. پیامبر اکرم (ص)، بنده و فرستاده خداوند، رسالت الهی را به صورت کامل ابلاغ کرده است و نسبت به بندگان خدا، خیرخواه و ناصح بوده است. برای همین بهترین پاداش‌ها شایسته پیامبر اکرم (ص) است. پیامبری که در راه خدا مجاهدت بسیار نموده است و اهل بیتش (ع)، خاندانی پاک و طاهر هستند.

۴-۱-۶. دعا برای پیامبر اکرم (ص)

یکی دیگر از لوازم انس با قرآن دعا برای پیامبر اکرم (ص) است. بر طبق قرآن کریم، خداوند متعال با برانگیختن او به پیامبری، بر مؤمنان منت نهاده و آن‌ها را متنعّم کرده است، زیرا تلاوت آیات خدا، پاک گردانیدن، یاد دادن کتاب و حکمت خدماتی بوده که پیامبر (ص) انجام داده‌اند و مردمی که در گمراهی آشکار بوده‌اند از آن‌ها بهره مند شده‌اند چنانکه در آیات قرآن کریم نیز آمده است: «لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْ أَنْفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ» (آل عمران، ۱۶۴). حال که پیامبر (ص) در این راه به عنوان واسطه انتقال کلام خدا به انسان‌ها زحمات و سختی‌های بسیاری را متحمل شده است، لازم است که از او قدردانی شود. حدیث مشهور امام رضا (ع) که می‌فرماید: «مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الْمُتَّعَمَّ مِنَ الْمَخْلُوقِينَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ عَزَّ وَ جَلَّ» (ابن بابویه، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۲۵) قدردانی از مخلوق را نشانه‌ی تشکر و قدردانی از خالق بیان می‌کند و بر ضرورت لزوم تشکر از پیامبر (ص) به عنوان مخلوق تأکید می‌کند.

از مصادیق سپاس‌گزاری از خادم، می‌توان به دعا و طلب خوبی برای او اشاره کرد، کاری که امام سجاده (ع) در دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجاده‌ی فراوان انجام داده و در فرازهای مختلفی از دعا، از خداوند برای پیامبر اکرم (ص) و ائمه (ع) طلب درود کرده است. اما آنچه که موجب اختصاص بخشی جداگانه برای این مضمون شد، کثرت و تراکم این مضامین در بخش انتهایی این دعا است که در ادامه بیان می‌شوند: طلب قرب بیشتر برای پیامبر اکرم (ص)، طلب شفاعت بیشتر برای پیامبر اکرم (ص)، طلب مقام بیشتر برای پیامبر اکرم (ص)، طلب آبرو و عزت بیشتر برای پیامبر اکرم (ص)، طلب درود بر پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع)، طلب شرافت برای بنیان دین پیامبر اکرم (ص)، طلب عظمت برای برهان پیامبر اکرم (ص)، طلب سنگین نمودن میزان

اعمال پیامبر اکرم (ص)، طلب پذیرفتن شفاعت پیامبر اکرم (ص)، طلب پذیرفتن وسائل و وسایط شفاعت پیامبر اکرم (ص)، طلب نورانیت برای پیامبر اکرم (ص)، طلب تکمیل نور پیامبر اکرم (ص)، طلب رفعت مقام و درجه پیامبر اکرم (ص)، طلب درود بر پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع)، طلب بهترین درودها و برکات برای پیامبر اکرم (ص)، طلب بهترین فضیلت‌ها و کرامت‌ها برای پیامبر اکرم (ص).

۴-۱-۷. پیروی از پیامبر اکرم (ص)

پیروی از پیامبر اکرم (ص) دیگر لازمه‌ی انس با قرآن است که در این دعا به‌عنوان آخرین مضمون سازمان دهنده ذیل مضمون فراگیر لوازم انس با قرآن از متن دعا استخراج شده است. در اثبات ضرورت پیروی از پیامبر (ص) ادله‌ی فراوانی از آیات و روایات وجود دارد. برخی آیات قرآن مانند: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَ الْيَوْمَ الْآخِرَ وَ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا» (الاحزاب، ۲۱)، «وَ مَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَ لَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَ رَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَ مَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُّبِينًا» (الاحزاب، ۳۶)، «وَ مَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَ مَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا» (الحشر، ۷)، «مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ» (النساء/۸۰)، «وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (آل عمران، ۱۳۲)، «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَا تَوَلَّوْا عَنْهُ وَ أَنْتُمْ تَسْمَعُونَ» (الانفال، ۲۰)، «وَ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَ آتُوا الزَّكَاةَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (النور، ۵۶) و ... ؛ و نیز روایات فراوان بر لزوم تبعیت از پیامبر اکرم (ص) تأکید دارند. تبعیت از پیامبر (ص) در قرآن و روایات، در کنار تبعیت از خدا و قرآن و نماز خواندن و پرداختن زکات بیان شده است و این نکته بیان‌گر اهمیت بالا و ضرورت پیروی از پیامبر (ص) است.

حضرت سجاد (ع) نیز در این دعا پیروی کردن از پیامبر (ص) را درخواست می‌کند که در ادامه مضمون کلام ایشان بیان می‌شود: طلب زندگی طبق سنت پیامبر اکرم (ص)، طلب مرگ طبق آیین و دین پیامبر اکرم (ص)، طلب زندگی طبق سنت پیامبر اکرم (ص)، طلب قرار گرفتن در زمره‌ی پیروان پیامبر اکرم (ص)، طلب محشور شدن در زمره‌ی پیروان پیامبر اکرم (ص)، طلب سیراب شدن در قیامت توسط پیامبر اکرم (ص).

۴-۲. آثار انس با قرآن کریم

دومین مضمون فراگیر در دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه، آثار انس با قرآن کریم است که ذیل آن دو مضمون سازمان دهنده‌ی آثار اخروی انس با قرآن کریم و آثار دنیوی انس با قرآن کریم قرار می‌گیرد. امام سجاد (ع) در این دعا، نسبت به آگاه‌سازی مردم با آثار انس با قرآن، چه آثار دنیوی

و چه آثار اخروی، توجه و تلاش ویژه‌ای داشته‌اند و اطلاعات جامعی را پیرامون آن بیان کرده‌اند. در ذیل به تبیین آثار اخروی و دنیوی انس با قرآن پرداخته می‌شود.

۴-۲-۱. آثار دنیوی انس با قرآن کریم

منظور از آثار دنیوی انس با قرآن کریم، آن‌هایی است که انسان در همین دنیا با آن‌ها مواجه شده و از آن‌ها بهره‌مند می‌شود. حضرت سجاده (ع) این آثار را چنین بیان می‌کنند: قرآن کریم، وسیله ی پاک شدن از گناهان سنگین؛ وسیله ی کسب خصلت‌های نیکوی ابرار؛ وسیله ی تبعیت از انسان‌های الگو و اسوه؛ وسیله ی تطهیر از ناپاکی‌ها؛ وسیله ی آشنایی با بندگان صالح؛ وسیله ی آشنایی با انسان‌هایی که آرزوهای طولانی آن‌ها را از عمل باز نداشته و فریب نداده است؛ مونس انسان در تاریکی شب؛ نگهبان انسان از وسوسه‌های شیطانی؛ مانع حرکت انسان به سمت گناه؛ مانع زبان انسان از گفتارهای باطل؛ مانع جوارح انسان از ارتکاب گناه؛ مانع غفلت و نشر دهنده ی عبرت؛ تبیین کننده ی عجائب خلقت و شگفتی‌های آفرینش؛ موجب اصلاح ظاهر انسان؛ موجب در امان ماندن نفس انسان از وسوسه‌ها؛ موجب پاک شدن قلب انسان؛ موجب رهایی از وابستگی گناهان؛ موجب سامان یافتن امور پریشان انسان؛ موجب جبران فقر و تنگ‌دستی؛ موجب راحتی زندگی و وسعت رزق؛ موجب دور شدن از خصلت‌های ناپسند و ردائل اخلاقی؛ موجب دور شدن از کفر و نفاق؛ راهنمای انسان به سوی بهشت و رضایت الهی؛ بازدارنده ی انسان از خشم و غضب خداوند؛ شاهد و مؤید حلال و حرام الهی؛ موجب جلب محبت در قلوب مؤمنان و موجب آسان شدن زندگی انسان است.

۴-۲-۲. آثار اخروی انس با قرآن کریم

منظور از آثار اخروی قرآن، آثار مربوط به زمان جان دادن و قبض روح و قبر و قیامت است. امام سجاده (ع) آثار اخروی انس با قرآن را چنین بیان می‌کند: قرآن کریم، وسیله ی کسب بالاترین منازل کرامت؛ نردبانی برای عروج به محل سلامت؛ سببی برای نجات در عرصه ی قیامت؛ بهانه‌ای برای وارد شدن بر نعمت‌های بهشت؛ موجب رفع تشنگی انسان در قیامت؛ موجب امنیت از وحشت روز قیامت؛ موجب آسان شدن سختی‌های جان دادن و مرگ؛ موجب آسان شدن قبض روح انسان؛ نزدیک کننده ی انسان به آخرت و معاد؛ موجب آسان شدن ورود انسان به قبر و اقامت در آن؛ موجب تبدیل شدن قبر به بهترین منزل انسان؛ موجب رهایی از فشار قبر؛ موجب رسوا نشدن انسان در روز قیامت؛ جلب کننده ی رحمت الهی در جایگاه عرضه ی اعمال؛ موجب ثبات قدم در هنگام عبور از پل جهنم؛ موجب روشنایی قبر قبل از برپایی قیامت؛ موجب نجات

از اندوه روز قیامت؛ موجب نجات از سختی‌های روز قیامت و موجب رو سفید شدن انسان در روز رو سیاهی و حسرت و ندامت است.

قابل توجه اینکه درباره‌ی آثار اخروی انس با قرآن، روایات دیگری نیز از امام سجاده (ع) وجود دارد که این کتاب آسمانی را برای کسی که آن را امام خود قرار دهد، راهنمای به سوی بهشت و برای کسی که آن را پشت سر خود قرار دهد، پیشران به سوی آتش معرفی کرده‌اند: «فَإِذَا التَّبَسَّتْ عَلَيْكُمْ الْفِتْنُ كَقَطْعِ اللَّيْلِ الْمُظْلِمِ فَعَلَيْكُمْ بِالْقُرْآنِ فَإِنَّهُ شَافِعٌ مُشَفِّعٌ وَ مَاجِلٌ مُصَدِّقٌ وَ مَنْ جَعَلَهُ أَمَامَهُ قَادَهُ إِلَى الْجَنَّةِ وَ مَنْ جَعَلَهُ حُلْفَةً سَاقَهُ إِلَى النَّارِ وَ هُوَ الدَّلِيلُ يَدُلُّ عَلَى خَيْرِ سَبِيلٍ وَ ...» (عیاشی، ۱۳۸۰، ج ۱، ص ۲؛ کلینی، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۵۹۸).

نتایج تحقیق

در این پژوهش تلاش شد تا با استفاده از یک روش تحقیق متن محور و میان‌رشته‌ای، به تحلیل بخشی از نصوص دینی جهت استخراج الگوی حاکم بر متن پرداخته شود. به همین منظور با توجه به اهمیت مسئله انس با قرآن کریم و شناخت این کتاب آسمانی، دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه با عنوان دعای ختم قرآن کریم مورد تحلیل و بررسی دقیق قرار گرفت تا مشخص شود از منظر امام سجاده (ع)، برای برقراری ارتباط مناسب با قرآن کریم چه اقداماتی می‌بایست انجام شود. بر این اساس می‌توان نتایج ذیل را ذکر کرد:

۱. ره‌آورد مطالعه دقیق دعای ختم قرآن صحیفه‌ی سجادیه با استفاده از روش «تحلیل مضمونی»، استخراج ۱۳۴ مضمون پایه و دسته‌بندی آنها در ۹ مضمون سازمان دهنده و درنهایت طبقه‌بندی همه مضامین در ۲ مضمون فراگیر «لوازم انس با قرآن» و «آثار انس با قرآن» بوده است.

۲. تحلیل کیفی و توصیفی دقیق مضامین مستخرج از دعای مذکور نشان می‌دهد که امام سجاده (ع) ابتدا به تبیین لوازم و مقدمات و شرایط لازم برای انس با قرآن کریم پرداخته و ۶۱٪ از متن دعا به این مقوله و جزئیات آن اختصاص دارد. در ادامه نیز آن حضرت (ع) به منظور تشویق و تحریک هرچه بیشتر مخاطبان برای رعایت لوازم و مقدمات گفته‌شده و تحصیل آنها، به تبیین آثار و کارکردهای دنیوی و اخروی انس با قرآن کریم پرداخته و مجموعه نتایج و عواید و فوایدی که برای این امر متصور است را معرفی نموده‌اند.

۳. درنهایت مطالعه‌ی دقیق و نظام‌مند دعای ۴۲ صحیفه‌ی سجادیه بیان‌گر آن است که امام سجاده (ع) تلاش داشته‌اند تا با استفاده از ظرفیت دعا و تعابیر لطیف و دل‌نشین آن، علاوه بر آن‌که شیوه‌ی ارتباط با قرآن کریم و پروردگار عالم را به انسان‌ها آموزش دهند، درعین حال آثار

و نتایج این ارتباط را نیز تبیین کرده و به صورت کلی، الگوی شایسته و بایسته و مناسب برای برقراری ارتباط با قرآن کریم و بهره‌مندی از تعالیم ارزشمند و اثربخش آن را به مخاطبان خود معرفی نمایند.

نتیجه بررسی این دعا با استفاده از روش تحلیل مضمون به مثابه یک روش متن محور و میان‌رشته‌ای، استخراج الگوی مناسب برای انس با قرآن کریم به شرح ذیل است که امید می‌رود به صورت عملی در جامعه اسلامی تحقق پیدا کند:

نمودار شماره ۳: الگوی انسان با قرآن از منظر امام سجاده (ع)

کتاب‌نامه:

قرآن کریم.

ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۷۸)، *عیون اخبار الرضا*، تهران: نشر جهان.

ابن درید، محمد بن حسن (۱۹۸۸)، *جمهره اللغة*، بیروت: دار العلم للملایین.

ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۰۹)، *إقبال الأعمال*، تهران: دار الکتب الإسلامية.

- زهری، محمد بن احمد (۱۴۲۱)، *تهذیب اللغة*، بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- بروجردی، سیدحسین (۱۴۱۶)، *البدر الزاهر فی صلاة الجمعة و الم سافر - تقریر بحث البروجردی للشیخ المنتظری*، قم: مکتبه آیت الله المنتظری.
- التفسیر المنسوب إلى الإمام الحسن العسکری (ع)*، (۱۴۰۹ق)، قم: مدرسه الإمام المهدي (عج).
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۵)، *همتایی قرآن و اهل بیت*، قم: اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۹۷)، *قرآن در قرآن*، قم: اسراء.
- حلوانی، حسین بن محمد (۱۴۰۸)، *نزهة الناظر و تنبيه الخاطر*، قم: مدرسه الإمام المهدي (عج).
- خمینی، سید روح الله (۱۳۹۴)، *صحیفه نور*، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- خمینی، سید روح الله (۱۴۱۰)، *المکاسب المحرمه*، قم: مؤسسه اسماعیلیان.
- راجانی، کمیل؛ مؤدب، سیدرضا (۱۳۹۷)، «بررسی تحلیلی حدیث *إِنَّمَا يَعْرِفُ الْقُرْآنَ مَنْ خُوِطِبَ بِهِ*»، *دوفصلنامه کتاب قیم*، شماره ۱۸، صص ۳۳۹-۳۶۵.
- شریف الرضی، محمد بن حسین (۱۴۱۴)، *نهج البلاغه*، تحقیق: صبحی صالح، قم: هجرت.
- شعیری، محمد بن محمد (بی تا)، *جامع الأخبار*، نجف: مطبعة حیدریه.
- صحیفه سجادیه*، (۱۳۹۱ش)، ترجمه: حسین انصاریان، تهران: مرکز طبع و نشر قرآن جمهوری اسلامی ایران.
- صفار، محمد بن حسن (۱۴۰۴)، *بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد*، قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
- طباطبایی، سید محمد حسین (۱۳۹۰)، *المیزان فی تفسیر القرآن*، بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- طوسی، محمد بن الحسن (۱۴۱۱)، *مصباح المتهجد و سلاح المتعبد*، بیروت: مؤسسه فقه الشیعه.
- طیب، عبدالحسین (۱۳۶۹)، *اطیب البیان فی تفسیر القرآن*، تهران: اسلام.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمد سعید؛ فقیهی، ابوالحسن؛ شیخ زاده، محمد (۱۳۹۰)، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، شماره ۱۰، صص ۱۵۱-۱۹۸.
- عزت دوست، محمد؛ نصیری، امید؛ غیائی، هادی (۱۳۹۸)، «شبکه مضامین عوامل ایجاد فقر در جامعه اسلامی از منظر آیات قرآن و احادیث اهل بیت (علیهم السلام)»، *دوفصلنامه مطالعات قرآن و حدیث*، سال ۱۳، شماره ۲۸، صص ۱۵۹-۱۸۷.
- عیاشی، محمد بن مسعود (۱۳۸۰)، *تفسیر العیاشی*، تهران: المطبعة العلمیه.

غلامعلی، احمد (۱۳۹۲)، «اعتبار سنجی الصحیفه السجادیة»، *فصلنامه علوم حدیث*، شماره ۶۹، صص ۵۸-۳۲.

قرشی، علی اکبر (۱۳۷۱)، *قاموس قرآن*، تهران: دار الکتب الاسلامیه.

قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴)، *تفسیر القمی*، قم: دار الکتب.

کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی (۱۴۰۵)، *المصباح للكفعمی*، قم: دارالرضی.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷)، *الکافی*، تهران: دار الکتب الإسلامیه.

مدنی شیرازی، سید علی خان بن احمد (۱۴۰۹)، *ریاض السالکین فی شرح صحیفه سید الساجدین*، قم: دفتر انتشارات اسلامی.

معارف، مجید؛ نجار زادگان، فتح الله؛ مهدوی راد، محمدعلی (۱۳۹۶)، *علوم قرآنی (وحی، اعجاز، تحریف ناپذیری)*، تهران: سمت.

نجار زادگان، فتح الله (۱۳۹۱)، *تفسیر موضوعی قرآن کریم: قرآن در قرآن*، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

نوری، حسین بن محمدتقی (۱۴۰۸)، *مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل*، قم: مؤسسه آل البيت.

وحید بهبانی، محمدباقر (بی تا)، *الفوائد الرجالیة*، بی جا: بی نا.

هلالی، سلیم بن قیس (۱۴۰۵)، *کتاب سلیم بن قیس هلالی*، قم: الهادی.

Attride Stirling, J (2001), "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Reasearch", *Qualitative Reasearch*, Vol.1, No.3, Pp.385-405.

Braun, V. & Clarke, V (2006), "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101.

Given L.M (2008), *the sage encyclopedia of qualitative Methods*. Vol. 1-2 California: sage.

Bibliography:

The Holy Qur'an.

Ibn Babawayh, Mohammad bin Ali. (1378). Uyoun Akhbar al-Ridha, Tehran: Jahan Publishing.

Ibn Duraid, Mohammad bin Hasan. (1988). jamharah al-luqa, Beirut: Dar al-Alam Lalmlayin.

Ibn Tavus, Ali ibn Musa. (1409). Iqbal al-Amal, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.

Azhari, Mohammad bin Ahmad. (1421). Tahzib al-luqa, Beirut: Dar Ehya' al-Torath al-'Arabi.

Boroujerdi, Seyyed Hossein. (1416). al-Badr al-Zahir fi Salat al-Juma wa al-Mosafer - a version of al-Boroujordi's discussion by Sheikh al-Muntazeri, Qom: The library of Ayatollah al-Muntazeri.

Javadi Amoli, Abdullah. (2017). Qur'an in Qur'an, Qom: Esra.

Javadi Amoli, Abdullah. (2015). The counterpart of the Qur'an and Ahl al-Bayt, Qom: Esra.

Hasan bin Ali, the 11th Imam (AS). (1409). al-Tafsir al-Mansoob to Imam al-Hasan al-Askari (AS), Qom: Al-Imam al-Mahdi School (AS).

Halwani, Hossein bin Mohammad. (1408). Nozha al-Nazar and Tanbih al-Khater, Qom: Al-Imam al-Mahdi School (Aj).

Khomeini, Seyyed Ruhollah. (1410). Al-Makasib al-Muharramah, Qom, Ismailian Institute.

Khomeini, Seyyed Ruhollah. (2014). Sahifeh Noor, Tehran: Institute for Editing and Publishing the Works of Imam Khomeini.

Rajani, Komil and Seyyed Reza Moaddab. (2017). "Analytical review of hadith "Quran can be understood just by those who have been addressed"", Ketab-E-Qayyem, No. 18, pp. 339-365.

Sharif al-Radi, Mohammad bin Hossein. (1414). Nahj al-Balaghah (Sobhi Saleh), Qom: Hijrat.

Shaeiri, Mohammad bin Mohammad. (n.d.). Jame al-Akhbar, Najaf: Haidariyya Press.

Saffar, Mohammad bin Hassan. (1404). Baṣā'ir ad-Darajāt fi Fadael 'Āle Muḥammad, Qom: School of Ayatollah al-Mar'ashi al-Najafi.

Tabatabai, Seyyed Mohammad Hossein. (2013). Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an, Beirut: al-Aalami Publishing House.

Tousi, Mohammad ibn al-Hassan. (1411). Misbah al-Mutahjad and Selah al-Mutabbad, Beirut: Shia Jurisprudence Foundation.

Tayyeb, Abdul Hossein. (1369). Atyab al-Bayan fi Tafsir al-Qur'an, Tehran: Islam.

Abedi Jafari, Hassan, Mohammad Saeed Taslimi, Abolhassan Faqihi, and Mohammad Sheikhzadeh. (2013). "Thematic analysis and the network of

- themes: a simple and efficient method for explaining the patterns in qualitative data", *Strategic Management Thought*, 10, pp. 151-198.
- Ali ibn al-Husain, the fourth Imam (AS). (1391). *Sahifa Sajjadih*, translated by Hossein Ansarian, Tehran: Quran Printing and Publishing Center of the Islamic Republic of Iran.
- Etrat Doost, Mohammad; Nasiri, Omid; Ghiyasi, Hadi. (2018). "The Themes Network of Poverty Causes in Islamic Society from the Perspective of the Qur'anic Verses and Ahlul-Bayt Traditions", *Journal of Qur'an and Hadith Studies*, year 13, number 28, pp. 159-187.
- Ayyashi, Mohammad Bin Masoud. (1380). *Tafsir al-Ayyashi*, Tehran: al-Matbaah al-Elmiyya.
- Gholam Ali, Ahmad. (2012). "Validation of Sahifa Sajjadih", *Hadith Science*, No. 69, pp. 32-58.
- Qorashi, Ali Akbar. (1371). *Quran Dictionary*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Qomi, Ali ibn Ibrahim. (1404). *Tafsir al-Qomi*, Qom: Dar al-Kitab.
- Madani Shirazi, Seyyed Ali Khan Ibn Ahmad. (1409). *Riyad al-Salekin in the description of Seyyed al-Sajdin's Sahifa*, Qom: Islamic Publications Office.
- Kaf'ami, Ibrahim bin Ali Ameli. (1405). *al-Misbah Lel-kaf'ami*, Qom: Dar al-Radi.
- Kulayni, Mohammad ibn Ya'qub. (1407). *al-Kafi*, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyya.
- Ma'aref, Majid and Fethullah Najjarzadegan and Mohammad Ali Mahdavi Rad. (2016). *Quranic sciences (revelation, miracle, incorruptibility)*, Tehran: Samt.
- Najjarzadegan, Fethullah. (2013). *Thematic Tafsir of the Holy Quran: Quran in the Quran*, Tehran: University of Tehran Publications Institute.
- Nouri, Hossein ibn Mohammad Taqi. (1408). *Mustadrak al-Wasail and Mustanbat al-Masail*, Qom: 'Al al-Bayt Foundation.
- Vahid Behbani, Mohammad Baqer. (n.d.). *al-Fawaid al-Rijliyyah*, no publisher.
- Hilali, Sulaym ibn Qays. (1405). *Sulaym ibn Qays Hilali's book*, Qom: al-Hadi.
- Attride- Stirling, J. (2001). "Thematic Networks: An Analytic Tool for Qualitative Research", *Qualitative Research*, Vol.1, No.3, Pp.385-405.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). "Using thematic analysis in psychology", *Qualitative Research in Psychology*, Vol. 3, No. 2, Pp. 77-101.
- Given L.M. (2008). "the sage encyclopedia of qualitative Methods". Vol. 1-2 California: sage.